

EXHIBITIONISME EN GROEPSTHERAPIE: EEN FENOMENOLOGISCHE STUDIE^o

K. Vanhoeck *

Louis is 28 jaar en werkloos. Hij trekt met zijn auto cirkels rond vrouwen die hem bevallen, tot hij ergens een gunstige gelegenheid ziet. Dan springt hij uit de auto en masturbeert zich voor hen.

Steven is bandwerker en vechtersbaas. Hij jaagt vrouwen te voet in nachtelijke steden op. Soms exhibeert hij zich. Soms verkracht hij ze.

Piet is directeur van een bloeiende onderneming. Zo'n 15 jaar geleden exhibeerde hij zich geregeld voor nietsvermoedende voorbijgangsters. Hij vraagt zich af of er een verband is met de incest die hij recent op zijn 12-jarig zoontje pleegde.

Jeroen is zwakbegaafd en houdt van muziek. Hij stelt zich, met zijn koptelefoon op maximum, naakt voor het venster van zijn kamer en wacht met masturberen tot buurmeisjes voorbijkomen.

Guido is veroordeeld voor oplichting en afpersing. Hij gaat naar openbare plaatsen (stations, ziekenhuizen, winkels), doet zich als iemand met gezag voor (bv. televisieproducer, dokter, onderzoeker), vraagt aan minderjarige meisjes of ze iets voor hem willen doen, en toont dan zijn penis in erectie.

Staf is homo en spreekt mannen in het stadspark aan. Hij vraagt of ze hem bij iets willen helpen en neemt ze mee naar een afgelegen plek in het park. Daar laat hij ongevraagd zijn geslacht zien.

Karel exhibeert zich, als hij gedronken heeft. Hij zet zich ergens op een bank, wacht tot een mooie vrouw langskomt en masturbeert zich. Indien ze te snel wegloopt, houdt hij ze tegen en dwingt ze toe te kijken.

Marcel is topmanager van een Europese multinational. Hij houdt ervan zich aan het stuur van zijn snelle wagen te masturberen, terwijl hij vrouwelijke bestuurders inhaalt. Hij neemt ook liftsters mee met hetzelfde doel. Soms doorkruist hij de stad tot hij een voetgangster vindt die hem bevalt.

Patrick is 30 en heeft nog nooit een intieme relatie gehad. Hij stelt zich steeds in hetzelfde park zichtbaar op. Komt een vrouw van rond de 50 à 60 voorbij, dan opent hij zijn jas.

Hendrik is 23 jaar en zeer sportief. Hij masturbeert zich in afwezigheid van zijn ouders in de woonkamer aan het venster en kan pas klaarkomen als oudere vrouwen toevallig voorbijlopen en hem opmerken.

Mark is een lichaamsbewuste bodybuilder van 12 stielen en 13 ongelukken. Telkens smijt hij zijn ruiten in door zich opnieuw voor exhibitionisme te laten oppakken. Laatst had hij een bloeiende zaak in de porno- en prostitutiewereld opgebouwd. Mark masturbeert zich tot zes keer per dag aan de poort van meisjesscholen.

Gerard is een dertiger uit de alternatieve drugsscène. Hij stelt zich verdekt op langs landelijke wegen en toont zich naakt aan voorbijrijdende fietsters van ongeveer 14 jaar. Hij maakt van hun verwarring gebruik om ze aan te spreken en maakt dan onder druk naaktfoto's van hen.

Koen heeft een drukke zaak bij hem thuis. Voorzichtigheidshalve beperkt hij het buitenkomen zoveel mogelijk. Heeft hij toch even tijd, dan zoekt hij ver van huis in bossen of parken groepjes jongeren op voor wie hij zich masturbeert.

Paul is stationschef in een kleine provincieplaats. Hij laat zijn geslacht in donkere hoekjes van het station aan nietsvermoedende mannelijke reizigers zien.

Daan is 30 en houdt van racen, benjisspringen en al wat spannend is. Hij exhibeert zich voor sexy vrouwen en zoekt steeds nieuwe en opwindendere plaatsen op (grootwarenhuizen, winkelwandelstraten, openbare markten,...) Hij scoort naar eigen zeggen een dagelijks gemiddelde van 6 keer klaarkomen en is er fier op. Eén van zijn "nevenhobby's" is telefoonseks.

Bovenstaande verhalen werden verteld door cliënten van het Centrum voor Actie-Onderzoek en Seksuocriminologische Consultatie (CASC) te Brussel. Alle vermelde cliënten zijn gerechtelijk verwezen en waren verplicht therapie te volgen. De keuze van

de verhalen is arbitrair en alleen bedoeld om de gevarieerdheid van exhibitionisme te illustreren. Vanzelfsprekend geven de verhalen niet de volledige complexiteit van de problemen en zijn ze licht aangepast om ze onherkenbaar te maken. De ver-

* Drs. K. Vanhoeck, psycholoog. Nederlandstalig Centrum voor Daderhulp aan Seksuele Delinquenten Aeneas te Brussel. Adres: Beigemsesteenweg 35, B-1850 Grimbergen (België).

^o Een andere versie van dit artikel werd eerder gepubliceerd: Vanhoeck, K. (1999). Exhibitionisme: betekenisvol gedrag voor therapie? *Systeemtheoretisch Bulletin*, 17: 34-50. Geaccepteerd voor publicatie: 8 september 1998.

halen komen in de rest van het artikel aan de hand van de voornamen nog aan bod.

Het gamma aan feiten dat onder exhibitionisme valt, is zeer breed en men kan zich afvragen waar exhibitionisme begint en waar het overgaat in aanranding van de eerbaarheid. In België valt "zuiver" exhibitionisme onder openbare zedenschennis. Sinds de nieuwe wet op de strafbemiddeling lijkt een tendens te ontstaan om het via deze weg te sanctioneren. Therapie maakt dan deel uit van het bemiddelingspakket. In Nederland spreekt men van schennis van de eerbaarheid en komt het nog maar in minder dan 5 % van de opgehelderde gevallen tot een veroordeling (Frenken, 1997).

De "zuivere" exhibitionist, "de open-en-toe" zoals hij in de volksmond genoemd wordt (of "potloodventer"), blijkt echter na maanden of zelfs na meer dan één jaar therapie soms toch niet zo zuiver te zijn en ook andere delicten gepleegd te hebben. Maar vooral blijken plegers die voor kindermisbruik, verkrachting, incest of seksuele partnermishandeling verwezen zijn, geregeld ook exhibitionisme op hun actief te hebben. Van Marle e.a. (1995) komen in hun Nederlands onderzoek op 665 TBS-gestelden in het Pieter Baacentrum te Utrecht tot de vaststelling dat velen onder hen tevens exhibitionisme pleegden.

Het is eenvoudiger om van exhibitionistisch gedrag dan van exhibitionisten te spreken. Persoonlijkheidsprofielen van exhibitionisten worden niet gevonden. Frenken (1997) signaleert wel verschillende studies waaruit blijkt dat exhibitionisten gemiddeld genomen de zwaarst gestoorde groep onder de seksuele delinquenten zijn. Dit wordt bevestigd in een onderzoek op een steekproef uit de cliëntenpopulatie van CASC (CASC, 1996). Maar er zit geen lijn in de stoornissen en er kan niet van een profiel gesproken worden.

Het enige wat exhibitionisten lijkt te binden is hun gedrag. Als ik het verder over exhibitionisten heb, gaat het dus om een simpele verwijzing naar mensen die een vergelijkbaar gedrag gesteld hebben en niet om een typering van mensen met een mentale stoornis, zoals bv. beschreven in de DSM-IV¹. Omdat vrouwelijk exhibitionisme in onze maatschappij met andere (nl. mannelijke) ogen bekeken wordt, is er in de rest van het artikel alleen sprake van mannen.

Er zijn verschillende theorieën voorgesteld om exhibitionisme te verklaren. Money (1986) brengt het onder bij zijn "lovemap"-distorties: inprentingen uit de kindertijd die het liefdesgedrag verkeerd programmeren en moeilijk uit te wissen zijn. Freund (1988) spreekt in dezelfde aard van een "courtship"-stoornis ("hofmakerij"). Lang e.a. (1987) betogen dat aan exhibitionisme een onverwerkt woede-probleem ten grondslag ligt en geen verborgen wens tot seksueel contact. Ze opperen dat het dus een narcistische persoonlijkheidsstoornis moet zijn. De vraag is of een zo complex en gevarieerd gedrag als exhibitionisme met één enkel verklaringsmodel inzichtelijk gemaakt kan worden.

Gaan we ervanuit dat exhibitionisme als stoornis niet te vatten is, hoewel bij individuele exhibitionisten psychische stoornissen een beduidende rol kunnen spelen, dan blijft enkel het gedrag over. Indien we over de groep als geheel iets zinnigs willen zeggen, moeten we hun waarneembaar gedrag analyseren. Maar wat is waarneembaar gedrag? Bestaat dat zonder het standpunt van de waarnemer mede te definiëren, of m.a.w. kan gedrag waargenomen worden zonder dat er meteen door de waarnemer een betekenis aan verleend wordt? Het is een filosofische vraag, die voor therapie niet onbelangrijk is, maar die buiten het bestek van dit artikel valt. Exhibitionisme als betekenisvol gedrag ontleden levert echter meteen stof voor therapie. Er kan dan namelijk over die betekenissen een gesprek op gang komen.

Dus doe ik hieronder een poging zes betekenisvolle waarnemingen te formuleren. Welbeschouwd zijn het onrechtstreekse observaties. Ze zijn gegroeid uit de groeps gesprekken die ik met direct betrokkenen en andere seksuele delinquenten over exhibitionistisch gedrag gevoerd heb. Telkens zal ik proberen er gevolgtrekkingen voor therapie uit te halen. De nadruk zal daarbij geregeld liggen op de meerwaarde van groepswork. Deze groepen bestaan uit acht tot twaalf plegers van zedenfeiten, niet enkel exhibitionisten dus. De groepen komen wekelijks twee uur en dit gedurende een jaar samen en volgen een cognitief-gedragstherapeutisch programma ("Relapse Prevention") begeleid door idealiter twee therapeuten. Huiswerk maakt een belangrijk deel uit van het gehele programma. Er wordt aan de groepsdeelnemers echter ook een

¹ 302.4 (F65.2) Exhibitionisme :

- A Gedurende een periode van ten minste zes maanden recidiverende intense seksueel opwindende fantasieën, seksuele drang of gedragingen die het tonen van de geslachtsorganen aan een nietsvermoedende vreemde met zich brengen.
- B De fantasieën en seksuele drang of gedragingen veroorzaken in significante mate lijden of beperkingen in het sociaal of beroepsmatig functioneren of het functioneren op andere belangrijke terreinen.

vrijblijvend psychodynamisch aanbod gedaan: "je mag altijd tijd vragen om een puntje in te brengen dat je sterk bezighoudt". Deelnemers kunnen hierop al dan niet ingaan, maar er groeit wel een sociale norm dat men zich aan deze vorm van actieve groepsdeelname niet kan blijven onttrekken.

Bij exhibitionisme gaat het erom "gezien te willen worden"

De exhibitionist wil gezien worden. Wie wel kijkt naar derden en zich daar desgevallend ook bij masturbeert, maar zelf niet gezien wil worden, is geen exhibitionist maar een voyeur. Dit gezien willen worden kan verschillende betekenissen hebben. Frenken (1997) somt er aantal op: een schrikreactie teweegbrengen, zich als imponerend man manifesteren, zelfbevestiging zoeken, via een slachtoffer naar zichzelf kijken, hopen op bewonderende reacties, zo met zichzelf bezig zijn dat de buitenwereld als het ware wegvalt, hopen op een seksueel contact, ... Zelf hebben exhibitionisten ook hun theorie over de achtergrond van hun gedrag. Enkele attributievoorbelden:

Jeroen zegt dat hij het vanuit eenzaamheid doet en het onvermogen om zelf contacten te leggen. **Piet** doet het, op momenten dat hij niet tevreden over zijn geleverde werkprestaties is en vindt dat hij zijn tijd efficiënter had kunnen gebruiken.

Gerard is gefrustreerd in het seksleven met zijn vrouw en heeft beelden van verschrikte meisjesgezichten nodig om te kunnen klaarkomen.

Een cliënt stelde ooit als therapeutische oefening voor dat hij zich voor een groep van collega-cliënten zou exhiberen om zich zo direct te kunnen confronteren met de absurditeit van zijn gedrag. Hij beweerde dat zulke therapieën met goed resultaat in de Verenigde Staten toegepast worden (Wickramasekera, 1980). Cliënten zijn, wat dit betreft, vaak beter ingelicht dan de therapeut. Hoe dan ook, we zijn er niet op ingegaan, omdat we niet overtuigd waren van zijn motieven. Hij heeft zich dan thuis in volle actie gefilmd, wilde eerst de film alsnog voor de groep afspelen, maar bleek hem achteraf voor vrienden en kennissen vertoond te hebben. Naar eigen zeggen had hij daarmee het door hem gehoopte effect bereikt.

Het verlangen gezien te willen worden kan zeer sterk zijn. Het probleem van de exhibitionist ligt evenwel niet bij het verlangen om gezien te worden, maar bij de manier waarop. M.a.w., de vraag

is of er andere manieren denkbaar zijn om dit te bereiken. In het Engels spreekt men van self-disclosure, zelfopenbaring (zelfonthulling), als therapeutisch proces waarbij de cliënt zichzelf opent en kanten van zichzelf en zijn verborgen ziel laat zien. Hiermee kunnen ze in groep op een niet-bedreigende wijze experimenteren. Ook al kunnen exhibitionisten vlotte mensen zijn, die met succes in het beroepsleven staan, toch vinden ze het bedreigend om op een persoonlijke manier over zichzelf te spreken. Anderen om hulp vragen en op die manier ervoor zorgen dat men "gezien wordt", is iets wat bij een groepsproces hoort.

Het gaat om ongevraagd gezien willen worden

De minnaar die zich in al zijn naaktheid aan zijn geliefde toont, is geen exhibitionist. De naaktloper op het naaktstrand al evenmin. In een wereld waarin iedereen naakt loopt of waarin niemand er aanstoort aan neemt dat mannen zich openbaar masturberen, komen exhibitionisten niet meer aan hun trekken. Het ongevraagde, opdringerige aspect is voor hen onontbeerlijk. Men wil de ander wel zien, maar niet als een ander met eigen behoeftes en noden. De overkant wordt geïnstrumentaliseerd, wordt ondergeschikt gemaakt aan de eigen behoeftes en verlangens.

Guido lokt minderjarige meisjes met verhaaltjes die niets met seks te maken hebben. Hij creëert een autoriteitspositie om hun vertrouwen te winnen. Dan pas openbaart hij ongevraagd zijn ware bedoelingen.

Mark is al tientallen (honderden?) keren van school-poorten weggejaagd. Hij bracht al ettelijke nachten in de cel door en heeft er enkele veroordelingen op zitten. Toch keert hij, duidelijk ongewenst, telkens weer.

Karel is één en al impuls als hij gedronken heeft. Hij zet zich op een bank, kijkt naar vrouwen en raakt opgewonden. Is hij eenmaal begonnen met masturberen, dan kan hij niet meer ophouden. De vrouwen naar wie hij kijkt, intimideert of achtervolgt hij, tot hij is kunnen klaarkomen.

Exhibitionisme wordt als "minder ernstig" voorgesteld en terugval dus als minder problematisch. En toch is het belangrijk dat misbruik en behandeling niet samenlopen, dat de therapeut niet accepteert dat zijn cliënt verder actief blijft. Deze krijgt anders de boodschap dat therapie en exhibitionisme verenigbaar zijn en kan zo de therapeut als

het ware deelachtig maken. De therapeut moet een norm installeren: het is strafbaar, het risico om slachtoffers te maken is te groot. De maatschappelijke norm bestaat niet zomaar, die heeft met sociale en maatschappelijke waarden te maken. Therapie heeft niet de bedoeling deel te nemen aan een maatschappelijke restauratiebeweging waarin oude waarden i.v.m. seksualiteit gepredikt worden. Maar de wet kan ook in het geval van exhibitionisme een zinvol richtsnoer zijn (zie ook Vanhoeck, 1997).

De exhibitionist ziet slechts ééndimensioneel zijn eigenbelang. De ander als Ander leren zien of om het met de existentialistische filosoof Lévinas te zeggen, leren ingaan op het appèl van het gelaat van de Ander, is een belangrijke therapeutische doelstelling. Vaak zijn het mannen die dit wel op andere levensdomeinen waarmaken, en staat het exhibitionisme daar haaks op. De therapeutische ontmoeting is een kans om de Ander te leren zien. Maar de therapeut is geen onbesproken Andere, zeker niet bij opgelegde therapie. Daarenboven is de therapeut (gelukkig) ook maar een mens van vlees en bloed met zijn specifieke eigenaardigheden en (on)hebbelijkheden. Een groep biedt een verscheidenheid aan oefenmogelijkheden. Men kan er aan de hand van sympathieën en antipathieën zichzelf leren blijven in een sociale context. En men kan leren zichzelf te laten zien op een manier die het gevoel geeft ten volle of zoveel mogelijk aan bod te zijn gekomen.

Het gaat om gezien willen worden in het openbaar

Bekijken we even het verhaal van Frits, dat niet bij de beginverhalen opgenomen is.

Frits is de mislukkeling en het zorgenkind van de familie. Met zijn 35 jaar woont hij nog thuis. Hij nodigt jongens uit op zijn kamer, toont ze porno-foto's en masturbeert zich voor hen.

Frits is geen exhibitionist. Hij pleegt kindermisbruik. Toch verschilt zijn gedrag niet wezenlijk van dat van Guido. Ze leggen beide contact met jongeren en laten dan hun geslacht zien. Het verschil zit 'm in de openbaarheid. Frits pleegde zijn feiten bij hem thuis. Exhibitionisten zoeken de anonimiteit, de openbaarheid op. Vaak ver weg van huis, maar dat hoeft niet zo te zijn (zie Jeroen en Hendrik). Is dit een positief opzoeken, omdat men er iets hoopt te vinden? Of is het een wegvloeden van elders, omdat men in persoonlijke contacten iets niet kan realiseren?

Staf heeft geen vaste homorelatie, hoewel hij aan-geeft er hard naar te verlangen.

Patrick is niet op seks uit en ook niet op een rela-tie met de 50-jarige vrouwen voor wie hij zich exhibeert. Hij woont nog thuis en zegt dat hij eronder lijdt dat zijn moeder "hem niet voor vol aanziet".

Karel heeft ettelijke relaties achter de rug en heeft kinderen bij verschillende vrouwen. Hij houdt het nooit langer dan 2 à 3 jaar bij één partner vol en vindt dit zelf een gebrek.

Marcel heeft al tien jaar een vaste relatie en houdt van zijn vrouw. Maar er is niet genoeg seks, vindt hij, en hij heeft voortdurend losse scharrels. Ge-regeld moet hij op belangrijke conferenties even weg om zich te masturberen. Het moet er dan gewoon uit. Daarna kan hij zich weer concentre-ren.

De openbaarheid opzoeken kan dus veel beteke-nissen hebben. Voor sommigen (Karel, Marcel) is het als vlugge seks met een anonieme partner waar-bij men het contact, het engagement tot een mini-mum beperkt. Het is een drang, een impuls die ze ondergaan. En of het thuis is of in het openbaar, "het moet er nu eenmaal uit". In therapie praten we dan over mythes rond mannelijke seksualiteit. Bv. de mythe van de "ontploffende ballen" (Zilber-geld, 1978): er bestaat geen biologische noodzake-lijkheid die maakt dat "het eruit moet". Een directe uitwisseling onder mannen en horen hoe het an-deren daarbij vergaat, helpt om het eigen gedrag in vraag te kunnen stellen. Heeft het dan echt met niets anders te maken, dan dat het er "gewoon even uit moet" ?

Anderen (Staf, Patrick) zoeken de openbaarheid op, omdat ze zich in hun persoonlijk leven tekort gedaan voelen. Dit probleem verplaatsen ze naar een anonieme openbaarheid. Nabijheid ervaren, er niet van wegvloeden, maar leren hoe men in een uitwisseling van geven en ontvangen aan zijn trek-ken kan komen, hoort bij het leerproces dat een groepstherapie kan aanbieden.

Niet willen zien maar wel gezien willen worden, is een daad van agressie

Indien de "norminstallering" (zie hoger) lukt en het gedrag stopt, worden exhibitionisten vaak met hun agressie geconfronteerd (zie ook hoger Lang e.a., 1987). Dan pas ervaren ze dat het ook agressie was die ze in hun daden kwijt konden. Het is een harde pil om te slikken. Ze beleven hun feiten meestal

niet als agressief ("ik doe toch niemand kwaad"). Sport is vaak een goede compenserende tussenoplossing.

Die kwaadheid, woede of agressie kunnen in therapie bespreekbaar gemaakt worden. Waar komt het vandaan? Exhibitionisten plegen hun feiten niet t.o.v. zomaar iedereen. Meestal hebben ze een specifieke doelgroep: bv. vrouwen die aan welbepaalde kenmerken beantwoorden. Waarom juist die? Er kunnen onverwerkte ervaringen aan het licht komen of angsten die een verborgen bestaan leiden, vaak verwerpingsangsten.

Pas toen **Louis** gedetailleerde beschrijvingen van de verschillende vrouwen voor wie hij zich masturbeerde, op papier durfde zetten, viel hem op dat ze allemaal iets hadden van de vriendin die hem had laten zitten.

Hoewel het voor een buitenstaander zo voor de hand ligt, was het **Patrick** nog nooit opgevallen dat hij zich exclusief toonde aan vrouwen van middelbare leeftijd die ongeveer even oud waren als zijn moeder.

Marcel herinnert zich hoe hij met exhibitionisme moet begonnen zijn rond zijn veertiende. Hij was de nakomeling in een groot gezin dat in het buitenland woonde. Moeder kon de gezinssituatie niet meester en vader was nooit thuis en interesseerde zich alleen voor de schoolresultaten van de kinderen. Marcel was een goede leerling en heeft dat kunnen doortrekken naar een schitterende beroepsloopbaan. Liep er echter op kantoor iets mis, dan maakte hij er instinctief alle vrouwen voor verantwoordelijk.

Belangrijk in dit verband zijn de "goedpraters". Het zijn denkfouten en drogredenen die men gebruikt om zijn gedrag te vergoelijken. "Ik doe toch niemand kwaad" - "Ze kunnen altijd hun hoofd omdraaien" - "De maatschappij is geborneerd en seks is een taboe" - "Ik ben goed geschapen en het is een voorrecht me helemaal te mogen bewonderen" - "Ik heb ook wel eens een verzetje verdiend" - enzovoort ... Met dit soort goedpraters probeert de persoon de cognitieve dissonantie op te heffen die in zijn beleving aanwezig is: dissonantie tussen zijn eigenwaarde, morele normen, maar ook zijn niet-agressieve zelfbeeld enerzijds en anderzijds zijn exhibitionistisch gedrag.

Enkele favoriete goedpraters zijn:

"'t Is de laatste keer, nu doe ik het nooit meer!"

(**Louis**)

"Wie als vrouw zo laat alleen op straat loopt, is op zoek naar een avontuurtje!" (**Steven**)

"Ik doe toch geen pijn en geef er zelfs nog geld voor, dat ze trouwens altijd kunnen weigeren!" (**Guido**)

"Ik moet het wel zo doen, omdat homo's geen kans krijgen in deze maatschappij!" (**Staf**)

"Ik kan het niet tegenhouden, als ik goesting heb, moet het eruit!" (**Karel**)

"Ik geef vrouwen het gevoel dat iemand ze mooi en sexy vindt en daar houden vrouwen van!" (**Mark**)

"Ik werk al zo hard en ontzeg me al zoveel, dit is dan toch niet zo erg!" (**Koen**)

Via de goedpraters kan men peilen naar de oorspronkelijke waarden die aan de dissonantie ten grondslag liggen. Daar ligt een gezonde kern om verandering op gang te brengen. Vaak zijn deze waarden verbazend klassiek en "oubollig". Zonder denkfouten wordt het een stuk moeilijker om met hun gedrag door te gaan en kan een gesprek over die waarden op gang komen. Specialisten in het opsporen en ontmaskeren van goedpraters zijn collega-cliënten. Ze weten immers hoe ze het zelf aan boord leggen om blind voor de eigen misbruikbevorderende mechanismen te blijven. De eigen goedpraters doorprikken blijft nog wel moeilijk, maar mekaar bij de zoektocht helpen lukt wel en trouwens veel beter dan de therapeut dat kan. Die kan het groepsproces begeleiden en er de leermomenten uit vasthouden.

De exhibitionist is met zichzelf bezig, enkel zijn impulsen en behoeften tellen

Frenken (1997) citeert een onderzoek van Van de Loo uit 1987 waarin deze een onderscheid maakt tussen twee typen: gelegenheids- en gewoonte-exhibitionisten. De eersten ontbloten zich in situaties van verhoogde spanning, die niet-seksueel van oorsprong hoeft te zijn (bedreiging, belediging, ruzie, conflict, ...) Ze beleven hun gedrag op dat moment als iets wat subjectief "aan hun controle ontsnapt". De gewoonte-exhibitionist daarentegen toont zich met grote regelmaat en dit tot meerdere keren per dag. Ze leven in een constante spanning

en zijn dag in dag uit met het misbruik bezig. Bij de eersten staat een impuls centraal, een impuls die als het ware voor een plaatsvervangende probleemoplossing moet zorgen. Bij de laatsten is de impuls een eigen leven gaan leiden en bestaat er een grote gelijkenis met verslavingsgedrag.

Louis is een gelegenheidsexhibitionist. Hij exhibeert zich na feestjes of avondjes-uit waarin hij zich slecht gevoeld heeft, en het gemis aan een vaste partner en de pijn ooit te zijn afgewezen hevig oplaaien.

Guido volgt zijn impulsen op alle gebieden. Als hij geld nodig heeft, bezorgt hij zich dat. Als hij seks nodig heeft, denkt hij zich een passend scenario uit en exhibeert zich.

Gerard is slaaf van zijn impulsen. Als vrachtwagenchauffeur werd hij ontslagen, omdat hij te laat aankwam op zijn bestemming. Onderweg stapte hij geregeld uit om een "mooie gelegenheid" te baat te nemen.

Paul exhibeert zich als het thuis moeilijk loopt. Hij woont met zijn gezin in bij de schoonouders. Schoonvader is ziek en vraagt veel zorgen. Zijn dochter is voortdurend voor hem in de weer. Zelf vindt Paul dat hij tekortschiet in de verzorging van zijn 90-jarige moeder.

De exhibitionist stelt het getoonde centraal: zijn identiteit lijkt samen te vallen met zijn mannelijke attributen

Een boek met getuigenissen van de leden van de Nederlandse zelfhulpgroep voor exhibitionisten heet: "Pronken met jezelf" (Weelden, 1993). Er staan succesverhalen in van mensen die hun exhibitionisme als iets moois en goeds beleven. Wie naar verhalen van cliënten luistert, vindt dat pronken met zichzelf echter zelden terug. Het zijn ofwel zielige verhalen;

Patrick en Staf voelen zich heel eenzaam en verlaten, terwijl ze zich in het park exhiberen.

ofwel verhalen van schaamte en vechten;

Louis en Hendrik nemen zich elke keer weer voor dat het de laatste keer geweest is en ze schamen zich achteraf diep over het gebeurde.

ofwel verhalen van spanning en exclusief met zichzelf bezig zijn;

Marcel interesseert zich verder niet voor de vrouwen die hij met zijn snelle wagen voorbijsteekt. Ze moeten mooi zijn en naar hem kijken. Maar dan is hij exclusief met zichzelf bezig. Nadat hij klaargekomen is, groet hij haar nog even vluchtig.

ofwel schampere verhalen over een geboorneerde samenleving die te preuts is om zoiets onschuldigs als exhibitionisme te tolereren.

Paul is zich van geen kwaad bewust en vermoedt dat men het alleen maar op hem gemunt heeft, omdat hij mannen aanspreekt.

Pronken, als feestelijk tentoonstellen en genieten van het succes, is er zelden bij. Tenzij bij Daan. Hij vindt dat zijn slachtoffers blij moesten zijn, dat ze hem getroffen hebben en dat het een voorrecht voor ze is, zoveel moois (en vooral zoveel groots) te zien te krijgen. Mark is bij een soort Chippendale-groep gegaan om met zichzelf te kunnen pronken en Marcel bezoekt geregeld een soort piepshow waar de vrouw achter een scherm toekijkt hoe de klant zich ontkleedt en zich masturbeert. Het heeft beide echter niet van het exhiberen afgeholpen.

Pronken gaat uit van een positieve identiteit, fier zijn op zichzelf en ermee te koop lopen. Dat is er bij de meeste exhibitionisten niet bij. Krijgen ze hun toongedrag onder controle, steken agressieproblemen de kop op (zie hoger). Vaak worstelen ze met zelfmoordgedachten. In therapie komen dan vragen aan bod als: wat beweegt de cliënt echt, wat houdt hem in leven, welk doel heeft hij, waar loopt hij voor warm? Om zich op welbepaalde momenten iemand te kunnen voelen, geeft de cliënt zich over aan exhibitionisme. Rond dat gedrag heeft hij een identiteit opgebouwd. Het ergste voor hem is een slachtoffer dat onverschillig de schouders ophaalt, en verder loopt. De reactie van het slachtoffer en de gerechtelijke of politionele tussenkomsten versterken dat identiteitsgevoel. De omgeving gaat immers meer en meer reageren als "ach zo, jij bent dus er dus zo één!" Het risico om opnieuw via exhiberen zijn identiteit te willen versterken is dus groot, en dat net op een moment dat van hem gevraagd wordt om het gedrag stop te zetten (cfr. norminstallering).

Voor de cliënt die zijn exhibitionisme onder controle wil krijgen, doemt een zwart gat op. Identiteit is echter een sociaal gegeven. Een identiteit heeft en bepaalt men t.o.v. en in contact met anderen. Hoe is dat bij de cliënt? Wie zijn die betekenisvolle

anderen rondom hem? Hoe gaat hij met zijn probleem t.o.v. die anderen om? Weten zij ervan? Voelt de cliënt zich iemand bij hen? In groepstherapie kunnen ze persoonlijke relaties aangaan en eerst in een veilige omgeving leren wat erin aan uitwisseling en openheid mogelijk is. Welke gevoelens roept het op om niet weg te lopen, als het moeilijk wordt, maar er juist mee te leren omgaan?

Via zijn gedrag reduceert de exhibitionist zijn sociale identiteit als het ware tot zijn mannelijke attributen. Stappers (1996) neemt dit als uitgangspunt om te stellen dat "vooral het gezien worden als man in de verdrukking staat" (blz. 121). Man zijn is een belangrijk sociaal perspectief voor alle mannen, en dat de auteur met zijn cliënten al snel over man zijn spreekt, hoeft dus niet te verwonderen. Ik vermoed dat het met alle mannelijke cliënten zinvol is om over man zijn te spreken. Het al dan niet te koop lopen met attributen is daar niet het relevante criterium voor. Het lijkt me een valkuil om op de penis-metafoor in te gaan en die met de cliënt als model voor man zijn te nemen.

Identiteit is meer dan man zijn. Het is ook vader zijn, partner zijn, zoon zijn, vriend zijn, werknemer zijn, enzovoort ... Hoe doen de cliënten het op al die domeinen? Ook in een therapeutische mannen-groep van daders komt man zijn aan bod. Dat spreekt voor zich. Maar, naast alle andere sociale perspectieven, ook en vooral het dader zijn. We kunnen toch niet negeren dat deze cliënten omwille van hun gedrag naar therapie verwezen worden, niet omdat hun man zijn in vraag gesteld wordt, maar omdat het gedrag ongepast geacht wordt. Het exhibitionismeprobleem is deel van een identiteitsprobleem. En het negeren of het reduceeren tot een penis-geworden mannelijkheidsprobleem doet geen recht aan de complexiteit ervan.

Ook hier reikt een groep een veelheid aan contacten, modellen en zichtwijzen aan die kunnen helpen de leegte die onder het identiteitsprobleem van de cliënt verborgen zit, aan de oppervlakte te brengen.

Literatuur

- CASC, 1996. Activiteitenverslag 1996. Niet-gepubliceerd, CASC, Brussel.
- Frenken, J. (1997). Seksuele Misdriften en Seksuele Delinquenten. In: P.J. van Koppen, D.J. Hessing & H.F.M. Crombag (Eds). *Het Hart van de Zaak : Psychologie van het Recht*. Gouda Quint, Deventer.
- Freund, K. (1988). Courtship disorder : Is this hypothesis valid ? *Annals of the New York Academy of Sciences*, 528 : 172-182.
- Lang, R.A., R. Langevin, K.L. Checkley & G. Pugh (1987). Genital exhibitionism: Courtship disorder or narcissism? *Canadian Journal of Behavioral Science*, 19 : 216 - 232.
- Marle van, H.J.C., C.M. van Putten & M.J.J. de Ridder, M.J.J. (1995). De Zedendelinquent in het Pieter Baan Centrum. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 37 : 285-298.
- Money, J. (1986). Lovemaps : Clinical concepts of sexual-erotic health and pathology, paraphilia, and gender transdisposition in childhood, adolescence and maturity. Irvington, New York .
- Stappers, J. (1996). Exhibitioneren : een kwestie van zien en gezien worden? *Systeemtheoretisch Bulletin*, 14 : 107 -123.
- Vanhoeck, K. (1995). Groepsaanpak bij seksuele delinquenten: Praktijkervaringen in het Brusselse Centrum voor Actie-Onderzoek en seksuocriminologische Consultatie (CASC). *Tijdschrift voor Seksuologie*, 19 : 89-101.
- Vanhoeck, K. (1997). Daderhulp, Pedofilie en de Wet. *Tijdschrift voor Familiotherapie*, 5 : 37 - 42.
- Van Weelden, B. (1993). *Pronken met jezelf : exhibitionisme: een spel van kijken en bekeken worden*. Candide, Amsterdam.
- Wickramasekera, I. (1980). Aversive behavior rehearsal: a cognitive-behavioral procedure. In : D.J. Cox & R.J. Daitzman (Eds). *Exhibitionism : description, assessment and treatment*. Basic Books, New York.
- Zilbergeld, B. (1978). *Male Sexuality : a Guide to sexual fulfillment*. Little, Brown & Co, Boston.